

Страховання відповідальності суб'єктів пенсійного забезпечення за збереження пенсійних активів

У статті пропонуються концептуальні засади страхування відповідальності компаній з управління активами та зберігачів, які будуть допущені до управління активами загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи.

Ключові слова: накопичувальна пенсійна система, пенсійні активи, об'єкт страхування, страховий випадок.

В статті пропонуються концептуальні підходи к страхованию ответственности компаний по управлению активами и хранителей, которые будут допущены к управлению активами общеобязательной накопительной пенсионной системы.

Ключевые слова: накопительная пенсионная система, пенсионные активы, объект страхования, страховой случай.

The article proposes a conceptual approach to liability insurance asset management companies and custodians, who will be admitted to the asset management universally funded pension system.

Постановка проблеми. В ході круглого столу «Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні» [1], що відбувся 12 квітня 2011 року в Національному інституті стратегічних досліджень, усі експерти одностайно погодилися з необхідністю запровадження страхування відповідальності компаній з управління активами та зберігачів, що будуть допущені до управління активами загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи (II рівня). Наразі цей вид страхування є абсолютно новим для вітчизняного фінансового ринку. Тому завдання науково-практичного осмислення та обґрунтування концепції його запровадження є надзвичайно актуальним.

Аналіз досліджень та публікацій з проблеми. Концептуальним засадам реформування пенсійної системи, зокрема, було приділено багато уваги в ході круглих столів, які відбулися 15 вересня 2010 року у Національному інституті стратегічних досліджень [2] та 16 вересня 2010 року в Комітеті Верховної Ради України з питань фінансів та банківської діяльності [3]. Парламентські слухання з пенсійної проблематики відбулися 16 лютого 2011 року [4]. Але науково-практичні аспекти запровадження страхування відповідальності компаній з управління активами та зберігачів за збереження пенсійних активів були повністю обійдені увагою.

Тому **метою статті** є спроба якомога більш концептуально осмислення запровадження такого виду страхування як одного з механізмів збереження пенсійних накопичень громадян.

Виклад основного матеріалу. Досвід розвинених країн у сфері довірчого управління демонструє ефективність страхування для компаній з управління активами (далі – КУА), оскільки поліс страхування відповідальності мінімізує їх витрати з управління ризиками, а також є дієвою гарантією захисту майнових інтересів громадян.

Проблема полягає в тому, що стаття 7 («Види обов'язкового страхування») Закону України «Про страхування» [5] не містить такого виду, як страхування відповідальності зберігача та КУА (стаття 6 вищенаведеного Закону «Добровільне страхування та його види» наводить три види страхування, які за своїм економічним змістом можуть бути аналогом страхування відповідальності КУА та зберігачів, а саме: страхування інвестицій, страхування фінансових ризиків та, певною мірою, страхування відповідальності перед третіми особами (відмінної від страхування транспорту. – Авт.). Як правило, об'єктом страхування за цими видами є майнові інтереси, пов'язані з ризиком виникнення збитків (у тому числі неотримання (недоотримання) доходів, понесенням додаткових витрат) страхувальником внаслідок непередбаченого невиконання (неналежного виконання) обумовлених угодою зобов'язань. Страховими ризиками зазвичай наводять надзвичайні або непоборні за даних умов обставини стихійного лиха, пожежі, вибуху, аварії, стихійних лих, банкрутства контрагента тощо, тобто події, що характеризуються відносно малою долею ймовірності).

Відтак відсутні й ліцензійні вимоги та інше нормативно-правове забезпечення такого виду страхової діяльності. Отже, нагальною необхідністю стає внесення відповідних змін до законодавчо-нормативної бази. Причому такі зміни слід вносити якомога скоріше, не чекаючи запровадження накопичувальної системи, з метою напрацювання ринкової практики застосування такого інструменту та статистичної інформації щодо ступеня його ризикованості.

Суб'єктів правовідносин за договорами страхування відповідальності фінансових установ, що здійснюватимуть та контролюватимуть процес управління активами II рівня, наведено в таблиці.

Адміністратор недержавного пенсійного фонду (далі – НПФ) має виступати як бенефіціар за наявності ліцензії на надання послуг у загальнообов'язковій накопичувальній системі пенсійного страхування, виданої Держфінпослуг та коштів в адмініструванні, переданих до нього з Накопичувального фонду на підставі волевиявлення учасника.

Суб'єкти правовідносин за договорами страхування відповідальності фінансових установ, що здійснюватимуть та контролюватимуть процес управління активами II рівня

Страховик	Страховувальник	Бенефіціар
Страхова компанія pop-life (пул страхових компаній)	КУА	Накопичувальний фонд, адміністратор НПФ
	Зберігач	

Система страхування відповідальності КУА та зберігача має базуватися на таких визначальних категоріях, як об'єкт страхування, страховий ризик та страховий випадок.

Об'єктом страхування мають бути:

- майнові інтереси КУА, пов'язані з ризиком виникнення їх відповідальності по зобов'язанням, що виникають перед бенефіціаром у рамках виконання договору про управління активами Накопичувального фонду чи НПФ;

- майнові інтереси зберігачів, пов'язані з ризиком виникнення їх відповідальності по зобов'язанням, що виникають перед бенефіціаром у рамках виконання договору про зберігання пенсійних активів Накопичувального фонду чи НПФ.

Страховим ризиком має бути передбачувана подія, на випадок настання якої здійснюється страхування, яке має ознаки ймовірності та випадковості її настання, а саме:

- виникнення відповідальності КУА за порушення умов договору про управління активами Накопичувального фонду чи НПФ;

- виникнення відповідальності зберігача за порушення умов договору про зберігання пенсійних активів Накопичувального фонду чи НПФ.

Страховим випадком має бути подія, передбачена договором страхування, з настанням якої виникає зобов'язання страховика здійснити страхову виплату бенефіціару. КУА має страхувати ризик своєї відповідальності перед Накопичувальним фондом або НПФ за порушення договору про управління активами, що викликані помилками та недбалістю спеціалістів, свідомими протиправними діями (бездіяльністю) співробітників КУА та третіх осіб. До таких протиправних дій, як правило, відносять злочини у сфері комп'ютерної інформації, злочини, спрямовані проти інтересів КУА в комерційних та інших організаціях, злочини в сфері економіки.

Відповідно до найкращої світової практики найбільш поширеними страховими випадками для КУА є порушення ними договору, що потягли за собою заподіяння шкоди Накопичувальному фонду або НПФ унаслідок таких обставин:

1. Помилка або недбалість, ненавмисні дії спеціалістів КУА при виконанні посадових обов'язків, а саме:

- а) при перерахуванні Накопичувальному фонду або НПФ грошових коштів для подальшої одноразової виплати застрахованій особі, оплати договору страхування довічної пенсії або переведення коштів до іншого НПФ;

- б) при перерахуванні Накопичувальному фонду або НПФ грошових коштів для здійснення виплат правонаступникам застрахованих осіб, що померли;

- в) при здійсненні інших операцій в рамках виконання спеціалістами КУА своїх посадових обов'язків.

2. Протиправні дії спеціалістів КУА (свідомість яких та розмір нанесеної шкоди доведено рішенням суду) внаслідок таких обставин:

- а) внесення змін до електронної бази комп'ютерної системи КУА з метою заволодіння у власність спеціаліста або осіб, що знаходяться з ним у змові, грошових коштів або іншого майна бенефіціара;

- б) у випадку інших свідомих протиправних дій спеціалістів КУА при виконанні ними своїх посадових обов'язків.

3. Порушення договору про управління активами в результаті злочину, здійсненого третіми особами в сфері комп'ютерної інформатизації (в результаті атаки хакерів) з метою:

- а) несанкціонованого введення або зміни електронних даних безпосередньо в комп'ютерну систему КУА або систему електронного зв'язку, включаючи шахрайські підготовки або модифіковані електронні розпорядження;

- б) пошкодження комп'ютерних систем та баз даних вірусами (за винятком випадків внесення вірусів спеціалістами КУА з зовнішніх носіїв та через електронну пошту), що призвели до фінансових втрат бенефіціара;

- в) несанкціонований доступ до комп'ютерної системи КУА, включаючи витік або оприлюднення конфіденційних електронних даних;

- г) несанкціоноване дистанційне управління комп'ютерною системою КУА через Інтернет зі злочинними намірами (наприклад, списання грошових коштів).

4. Свідомі протиправні дії (бездіяльність) третіх осіб (свідомість яких та розмір нанесеної шкоди доведено рішенням суду) внаслідок наступного:

- а) підробка підпису або внесення свідомих протиправних змін в документи грошового та іншого характеру;

- б) укладання та проведення в рамках звичайної ділової практики операцій з документами (в тому числі цінними паперами), що містять підроблений підпис, свідомі протиправні зміни або які були викрадені.

Збиток по ризиках, вказаних у пункті 4, зазвичай покривається страховиком за умови, що він був понесений внаслідок того, що підроблений підпис чи протиправні зміни спеціаліст КУА не зміг своєчасно виявити.

При цьому зазвичай не підлягають відшкодуванню:

- здирництво та вимоги сплати викупу (відступних) під загрозою введення вірусів у комп'ютерну систему КУА;

- порушення функціонування або перенавантаження комп'ютерної системи, що зазнає атаки (що призвело до відмови в обслуговуванні клієнтів), спрямованих на перешкоджання доступу клієнтів КУА до її комп'ютерної системи (включаючи сервер та веб-сайт), порушення її функціону-

вання (включаючи неможливість для КУА користуватися електронними даними);

- ненавмисні помилки програмування.

Відповідно до світової практики в багатьох страхових компаніях правила страхування відповідальності КУА містять застереження, що страховик може відмовити у виплаті страхового відшкодування, якщо:

- у КУА відсутня практика регулярного резервного копіювання баз даних (не рідше одного разу на тиждень);

- КУА використовує неліцензійне та контрафактне програмне забезпечення та продукти;

- у КУА не встановлено програми-фільтри та брандмауери та антивірусні програми останніх версій;

- топ-менеджмент не сформулював у письмовому вигляді та не довів до своїх спеціалістів під розпис «Правила використання електронної пошти з корпоративного домену».

Аналогічним чином зберігачеві доцільно застрахувати відповідальність перед Накопичувальним фондом чи адміністратором НПФ за порушення договору про зберігання пенсійних активів внаслідок помилок (недбалості) спеціалістів зберігача, свідомих протиправних дій (бездіяльності) спеціалістів зберігача та третіх осіб. До вказаних протиправних дій (бездіяльності) зазвичай відносяться злочини у сфері комп'ютерної інформації, злочини, спрямовані проти інтересів зберігача в комерційних та інших організаціях, злочини у сфері економіки.

Найбільш поширеними страховими випадками для зберігача є порушення ними договору, що потягли за собою заподіяння шкоди Накопичувальному фонду або НПФ унаслідок таких обставин:

1. Помилка або недбалість, несвідомі дії спеціалістів зберігача при виконанні ними службових обов'язків, а саме:

- а) при виконанні доручень КУА по передачі цінних паперів, в які інвестовані кошти;

- б) при наданні згоди компанії з управління активами на списання (видачу) з їх банківських рахунків грошових коштів, що є коштами Накопичувального фонду або НПФ;

- в) при недотриманні строків припинення виконання доручень КУА щодо передачі цінних паперів та наданні згоди на списання коштів у випадку отримання повідомлення про припинення договору про управління активами між КУА та Накопичувальним фондом (НПФ);

- г) у випадку інших ненавмисних дій спеціалістів зберігача.

2. Протиправні дії (бездіяльність) спеціалістів зберігача (свідомість яких та розмір нанесеної шкоди доведено рішенням суду) внаслідок таких обставин:

- а) надання свідомо неправдивого розпорядження про зберігання цінних паперів Накопичувального фонду чи НПФ;

- б) у випадку інших свідомих протиправних дій спеціалістів зберігача при виконанні ними посадових обов'язків.

3. Злочинів, аналогічних вказаним у п. 3 для КУА.

4. Прийняття до виконання підроблених документів (у тому числі цінних паперів, грошей, документів), що є підставою

для внесення змін по рахунку в цінних паперах або розрахунковому рахунку.

Разом із тим у світовій практиці не відомий жодний випадок, коли б страхування розповсюджувалося на збитки, які стали результатом знецінення фінансових інструментів, в які було проінвестовано кошти, внаслідок ринкової кон'юнктури, несприятливого результату інвестування, пов'язаних із порушенням КУА принципів надійності, ліквідності, дохідності та диверсифікації при інвестуванні коштів.

Також не підлягають страхуванню вимоги відшкодування збитків у результаті будь-яких форм здирицтва, пов'язаних із загрозою життю, здоров'ю будь-яких осіб, а також майну, що належить КУА або зберігачу. Аналогічне стосується вимог щодо відшкодування шкоди життю та здоров'ю будь-яких осіб.

Предметом окремого обговорення в експертному середовищі може бути норма щодо відшкодування збитків унаслідок незаконних дій державних органів, органів місцевого самоврядування або посадових осіб цих органів, у тому числі в результаті видання вказаними органами та посадовими особами документів, що суперечать чинним законам та підзаконним актам.

Предметом окремих домовленостей між страховиком та КУА (зберігачем) можуть стати вимоги щодо відшкодування сум неустойки, моральної шкоди та шкоди діловій репутації Накопичувального фонду та НПФ. Аналогічне стосується:

- вимог щодо відшкодування шкоди внаслідок подій у зв'язку з порушенням договорів унаслідок подій, що не можуть бути встановлені;

- вимог щодо відшкодування шкоди, нанесеної невстановленими особами (як спеціалістами страхувальника, так і третіми особами);

- вимог щодо відшкодування витрат на поновлення інформації, що містилася у будь-яких документах та на будь-яких носіях;

- вимог щодо відшкодування шкоди внаслідок розповсюдження відомостей, що становлять комерційну або службову таємницю або іншу конфіденційну інформацію.

Як правило, страхування по вищенаведених пунктах може стати предметом договору, але за додаткову премію.

У багатьох країнах із розвинутою накопичувальною системою страхування відповідальності КУА та зберігача є обов'язковим, тобто компанії, що не уклали відповідні договори, не мають права здійснювати операції з інвестування пенсійних активів. При цьому не можна залишити поза увагою такий важливий механізм гарантування намірів сторін, як попередній договір страхування.

Зазвичай фінансові посередники, що мають намір за результатами конкурсу отримати доступ до управління та збереження пенсійних накопичень, мають надати конкурсній комісії серед інших документів попередній договір страхування відповідальності КУА (зберігача), що містить умови, які дозволяють встановити предмет страхування, страхові

події, підходи до визначення страхової суми тощо. Але головним є зобов'язання сторін укласти основний договір страхування та сплатити страхову премію, а також термін, протягом якого буде укладено основний договір.

Крім того, в попередній договір майже завжди вноситься норма, згідно з якою страховик зобов'язаний направити письмове повідомлення бенефіціару із зазначенням причин, внаслідок яких укладання основного договору не відбулося (згідно із законодавством Російської Федерації у випадку, коли КУА (у російській термінології – управляющая компания) або зберігач (аналогічно – специализированный депозитарий) буде ухилятися від укладання основного договору, страховик має право відповідно до п. 5 ст. 429 ЦК РФ звернутися до суду по примусу до укладання договору).

При цьому на законодавчому рівні може бути встановлено мінімальні обсяги страхової суми, в межах якої страховик зобов'язаний здійснити виплату страхового відшкодування у відсотках до суми пенсійних накопичень, що знаходяться під управлінням КУА, або в абсолютних цифрах (розмір страхового відшкодування не може бути менше 5% коштів, переданих в управління КУА, якщо обсяги таких коштів не перевищують 6 млрд. руб, або 300 млн. руб, якщо перевищують [6]).

Що стосується страховиків, то вони (страхові пули на умовах співстрахування ризиків двома або більше страховиками або перестраховування) повинні мати власний капітал, що вдесятеро перевищує розмір мінімального страхового відшкодування [6]. При цьому державне регулювання страхових тарифів може здійснюватися державним регулятором або урядом шляхом встановлення економічно обґрунтованих страхових тарифів та порядку їх застосування страховиками при визначенні розміру страхової премії (наприклад, у США при обсягу активів під управлінням від \$150 м. до \$250 млн. страховий тариф становить від 0,35 до 0,24% [7]).

Встановлення твердих тарифів (якщо не брати до уваги поправочні коефіцієнти) має як свої переваги, так і недоліки. До переваг насамперед слід віднести попередження надмірної конкуренції та можливості демпінгування (що є вельми популярним на початковому етапі, коли ще відсутня статистична інформація щодо збитковості нового виду страхування) при боротьбі страховиків за частку ринку, що потенційно тягне за собою проблеми з перестраховуванням та відповідно формуванням страхових резервів.

Найсуттєвішим недоліком слід вважати відсутність традиційної для страхування можливості за допомогою тарифної політики стимулювати страхувальників до заходів, спрямованих на зниження ступеня ризику.

Висновки

Страхування відповідальності КУА та зберігача відповідно до світової практики є одним із дієвих механізмів збережен-

ня пенсійних накопичень громадян. Отже, у зв'язку з майбутнім запровадженням загальнообов'язкової накопичувальної пенсійної системи постає нагальна необхідність запуску цього виду страхування в Україні. Для цього необхідно:

- опрацювати зміни до ст. 7 Закону України «Про страхування», доповнивши перелік видів обов'язкового страхування таким: «страхування відповідальності компанії з управління активами та зберігача, що надають послуги з управління (зберігання) пенсійних активів Накопичувального фонду (НПФ)».

- доповнити п. 1 ст. 92 Закону України «Про загальнообов'язкове державне пенсійне страхування» наступним пунктом: «8) попередній договір страхування відповідальності компанії з управління активами (зберігача) укладений зі страховиком, який має відповідну ліцензію Держфінпослуг»;

- розбити ліцензійні умови для страхування відповідальності компанії з управління та зберігача, граничні страхові тарифи з такого виду страхування, порядок їх застосування при визначенні розміру страхової премії та типовий договір страхування відповідальності КУА та зберігача при наданні послуг з управління активами та зберігання пенсійних активів Накопичувального фонду та НПФ.

Література

1. Проблеми становлення накопичувальної складової пенсійного забезпечення в Україні [Електронний ресурс] / К., НІСД, 2011. – Режим доступу: <http://www.niss.gov.ua/articles/430/>
2. Криза розподільної пенсійної системи в Україні та напрями диверсифікації «пенсійного портфеля»: аналіт. доп. / О.М. Пищуліна, О.П. Коваль, А.М. Авчухова. – К.: НІСД, 2010. – 104 с.
3. Комітет Верховної Ради України з питань фінансів та банківської діяльності. Круглий стіл з обговорення питань щодо запровадження накопичувальної системи загальнообов'язкового державного пенсійного страхування (другого рівня) 16 вересня 2010 р.: [Електронний ресурс]. / Режим доступу: http://www.capitalmarkets.kiev.ua/structure/pension-reform/events_ua.php#2
4. Парламентські слухання «Стан проведення пенсійної реформи та шляхи її вдосконалення» [Електронний ресурс] / Режим доступу: http://www.rada.gov.ua/zakon/new/par_sl/sl160211.htm
5. Закон України «Про страхування» від 07.03.96 р. №85/96-ВР.
6. Закон РФ «Об инвестировании средств для финансирования накопительной части трудовой пенсии в Российской Федерации» <http://law.kodeks.ru/egov/index?tid=633200007&nd=901823282&nh=0&ssect=0>
7. Трегуб А. Пенсии без гарантий. Эксперт, №38 (391), 13 октября 2003 г. // [Електронний ресурс] Режим доступу: http://www.expert.ru/2003/10/13/38ex-2text_21373